

СТРАТЕГІЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ПОЛІТИКО-ДІЛОВОЇ ЦИКЛІЧНОСТІ ТА ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ ЗМІНАМИ (І)

Стаття присвячена дослідженню механізмів формування та функціонування політико-ділових циклів у контексті управління соціальними змінами. Запропоновано авторську модель взаємодії та взаємопроникнення політико-ділових циклів і процесів управління соціальними змінами.

Ключові слова: соціальні зміни, трансформація, впадина переходу, стратегія реформ, рентоорієнтована поведінка, політико-діловий цикл.

Статья посвящена исследованию механизмов формирования и функционирования политико-деловых циклов в контексте управления социальными изменениями. В работе предлагается авторская модель взаимодействия и взаимопроникновения политико-деловых циклов и процессов управления социальными изменениями.

Ключевые слова: социальные изменения, трансформация, впадина перехода, стратегия реформ, рентоориентированное поведение, политико-деловой цикл.

The article's main focus is on the political analysis of mechanisms of functioning of political business cycles in the context of social changes management. The author elaborated a model of interpenetration of political business cycles and processes related to social changes management.

Key words: social changes, transformation, transitional trough, reform strategy, rent-oriented behavior, political business cycle.

У попередніх публікаціях [4-7] автором було розглянуто динаміку суспільно-політичних перетворень з урахуванням моделі А. Пшеворського, а також зосереджено увагу на технологічних аспектах формування та використання політико-ділової циклічності.

Для розгляду зв'язків і взаємопроникнення політико-ділових циклів та стадій соціальних змін (яким відповідають різні механізми управління соціальними процесами), автор пропонує розробити графік на основі декартової системи координат.

Осі абсцис (x) відповідатиме показник «стадії соціальних змін», які відповідно будуть поділені на активну та інерційну, яким, у свою чергу, відповідають певні рівні стабільності системи. При розробці даного графіку в рамках *активної стадії* розглядатимуться держави, які зазнають трансформаційних процесів в економіці (перехід від планової адміністративної системи до ринкової або змішаного типу) та політичному житті (супроводжуються процесами розвитку демократичних інститутів та становлення ліберальних цінностей), а отже, є державами з нестабільним економічним розвитком та несформованими демократичними інститутами, які до того ж зазнали трансформаційного спаду та знаходяться в умовах впадин

переходу. Дана стадія розглядатиметься в мінусовій площині. В рамках *інерційної стадії* розглядатимуться держави із тривалим досвідом ринкових інститутів в економіці та високим рівнем демократії (як виняток – Китай, якому відповідає розвиток ринкової економіки за умов недемократичного режиму). Стадія розглядатиметься в плюсовій площині.

Осі ординат (y) відповідатиме пріоритетність між двома показниками – політико-діловими циклами та соціальними змінами. Отже, в плюсовій площині розглядатиметься політика, за якої *політико-ділові цикли накладаються на соціальні зміни*, і яка тим самим не викликає структурних зсувів у соціальній системі. В мінусовій площині буде розглянуто випадок, коли відбувається *накладання соціальних змін на політико-ділову циклічність*, що викликає структурні зсуви, які, в свою чергу, містять загрозу додаткових трансформаційних спадів.

Перейдемо до пояснення окремих складових графіка. Всі графічні моделі побудовані за методом огинаючих кривих [3, с. 128]. Можемо запропонувати наступний вигляд активної та інерційної стадій соціальних змін (рис. 1 та рис. 2).

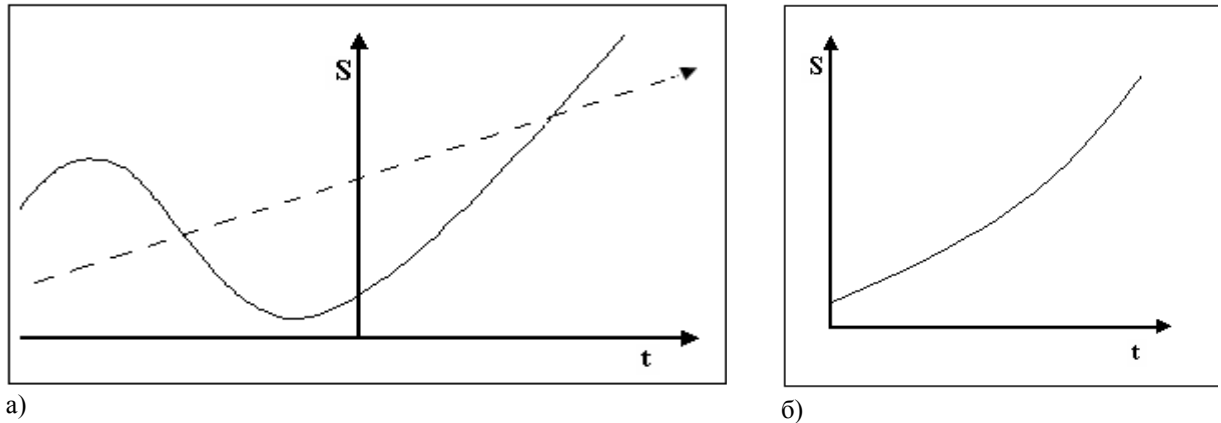

Рис. 1. Графічне зображення інерційної стадії соціальних змін: у контексті циклу (а); спрощений варіант (б)

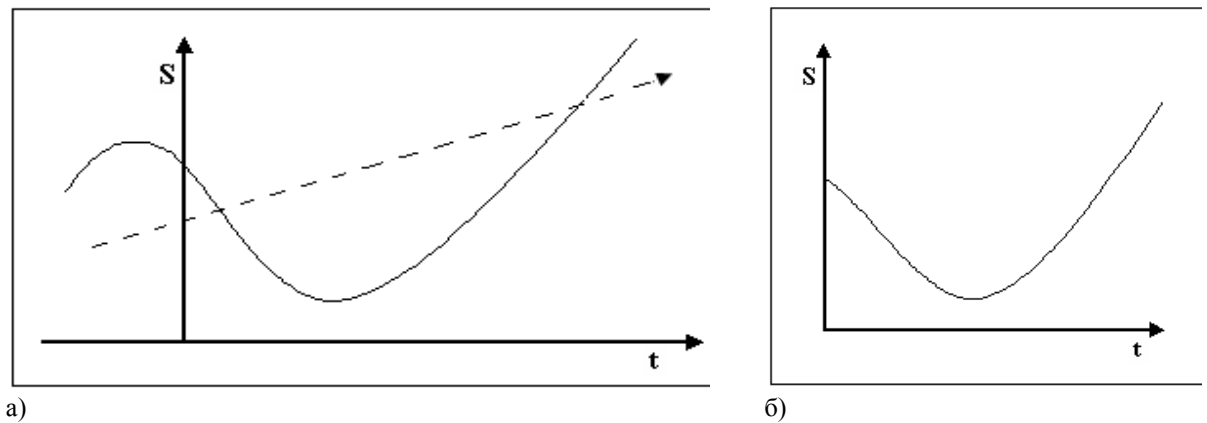

Рис. 2. Графічне зображення активної стадії соціальних змін: у контексті циклу (а); спрощений варіант (б)

На рис. 1 (б) та 2 (б) можна побачити інерційну та пасивну стадії соціальних змін, за умов, що вони відбуваються без структурних зсувів, тобто, політико-ділові цикли та відповідно економічна політика, яка здійснюється в їх рамках, не створює певних критичних точок, у яких може розпочатися чергове тимчасове погіршення показника S . У разі, якщо виникає необхідність управління соціаль-

ними змінами з урахуванням політико-ділових циклів, тобто додаткові реформи накладаються на політико-ділову циклічність, виникає велика ймовірність наявності структурних зсувів, і тоді соціальні зміни зображуватимуться таким чином, як це показано на рис. 3 (з метою спрощення, припустимо, що структурний зсув відбувся одноразово).

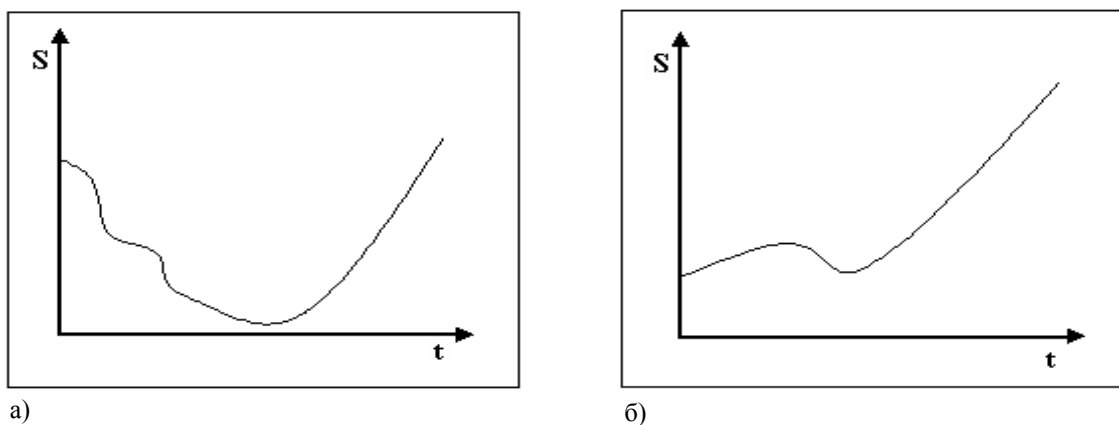

Рис. 3. Графічне зображення стадій соціальних змін за наявності структурних зсувів: активна стадія (а); інерційна стадія (б).

При цьому слід враховувати, що на графіках відображається саме структурний зсув, який відрізняється від сезонних коливань або тимчасових погіршень стану добробуту характером свого виникнення. Його принципова відмінність полягає в тому, що він виникає в результаті прийнятого політичного рішення щодо проведення додаткових суспільно-економічних перетворень, зміни стратегій реформ тощо, тобто пов'язаний безпосередньо з управлінням соціальними змінами, яке може викликати виникнення чергової впадини переходу або поглиблення попередньої.

Щодо графічного зображення політико-ділової циклічності. Не вдаючись до подробиць окремого набору методів, використаних для його побудови, вважаємо, що циклічний тренд є горизонтальним і паралельним до осі часу t . Виходячи з методу огинаючих кривих, накладемо у довільному порядку політико-діловий цикл на електоральний цикл, якому в дійсності відповідають чітко визначені проміжки часу між датами виборів. При цьому враховуватимемо, що політико-діловий цикл на загальнодержавному рівні вибудується відповідно до електорального циклу одного з провідних суб'єктів політики. В нашому випадку суб'єкт політики розумітиметься з урахуванням наступних позицій.

По-перше, це загальнодержавний інститут влади, який чинить безпосередній вплив на економічну політику держави та має можливість розпоряджатися економічними ресурсами. Такими інститутами влади в нашому випадку можуть виступати або парламент, або президент з відповідними повноваженнями формування уряду та визначенням стратегій економічної політики.

По-друге, поняття «суб'єкт політики» є збірним, тобто являє собою сукупність окремих осіб – практикуючих політиків, загальна комбінація мотивацій та стратегій поведінки яких у результаті визначає мотивацію загальнодержавного суб'єкта (в разі, якщо суб'єктом політики виступає президент – до нього долучаються політики з адміністрації, а також урядовці; в разі,

якщо суб'єктом є парламент – це депутати та урядовці, які, в свою чергу, також зацікавлені в збереженні владних позицій). Але в рамках даного дослідження надалі не існує потреби такого ретельного пояснення в окремих випадках, тому з метою спрощення застосовуватиметься термін «суб'єкт політики» або «політик», залежно від контексту: або як загальне збірне поняття, або як позначення окремих практикуючих політиків – складових органів державної влади.

По-третє, під час розгляду політико-ділової циклічності виникає питання пріоритетності політики, який цю циклічність визначає. За умов наявності в державі одразу двох електоральних циклів – президентського та парламентського, існує потреба у визначенні, який цикл є пріоритетним і несе основне навантаження циклічності ділової активності. Автор пропонує це визначати за суб'єктом політики відповідно до форми правління: за умов президентської або президентсько-парламентської республіки таким суб'єктом буде безпосередньо президент (який формує уряд та впливає на основні важелі економічного управління), і навпаки – за умов парламентської чи парламентсько-президентської республіки пріоритетним суб'єктом виступатиме парламент із відповідними повноваженнями. Отже, в першому випадку політико-ділове навантаження відповідатиме президентському електоральному циклу, а в другому – парламентському. У зв'язку з тим, що для дослідника становлять інтерес безпосередньо механізми побудови політико-ділової циклічності та її взаємодії з соціальними змінами в контексті управління ними, слід наголосити, що автор не вважає за доцільне заглиблюватися в окремий розгляд президентських та парламентських циклів і пропонує їх розглядати під загальним поняттям «політико-діловий цикл».

Інтерес для автора становить механізм політико-ділової циклічності (переважно – опортуністичної), який умовно зображуватиметься таким чином (рис. 4):

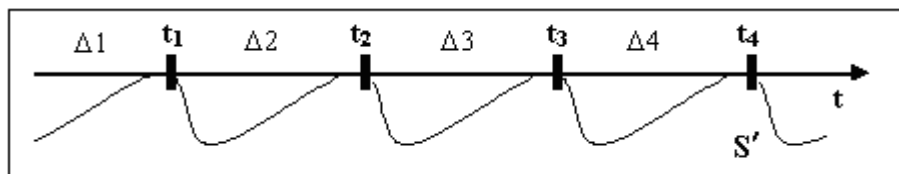

Рис. 4. Графічне зображення кривої політико-ділових циклів, де:
 t – часова вісь; $\Delta 1, \Delta 2, \Delta 3, \Delta 4$ – періоди перебування при владі суб'єкта політики;
 t_1, t_2, t_3, t_4 – точки проведення виборів (за обраним суб'єктом політики);
 S' – крива політико-ділової циклічності

Авторська модель є формалізованою і присвячується вивченню тенденцій явищ, тому тут і надалі кількість зображуваних на графіку проміжків Δ та точок виборів t є довільним, так само як і довільно зображуватиметься глибина циклічних коливань і стадій соціальних змін.

Криву політико-ділової циклічності позначаємо за допомогою символу S' , оскільки: по-перше, крива даної циклічності є похідною від загального стану добробуту населення (S) та формується, виходячи з його основних показників; по-друге, політико-ділова циклічність як використання

економічних ресурсів, у свою чергу, впливає на рівень соціального добробуту.

Як можна побачити з рис. 4, точки максимуму кривої S' випереджають у часі точки проведення виборів. Це пов'язано з механізмом формування циклів політичної ділової активності, згідно з якими показники підводяться до точки максимуму за певний проміжок часу до виборів. Ретельно прописаний приклад такого механізму наведено у проміжному звіті з проекту «Виборчі цикли в Україні» Консорціуму економічних досліджень та освіти в Росії та СНД за 2003 рік. Так загальні бюджетні витрати, витрати на освіту, охорону здоров'я, соціальні витрати, промислові субсидії та витрати на засоби масової інформації починають зростати приблизно за дев'ять місяців до виборів (з великим стрибком), поступово зростають протягом восьми місяців після цього, і потім показують найбільші показники зростання за місяць до виборів. Загальні витрати та витрати на освіту, культуру та засоби масової інформації різко падають після виборів, інші витрати падають повільніше. Заборгованість по зарплаті (особливо в державному секторі) падає протягом року до виборів з прискореним темпом і поступово накопичується протягом першого кварталу після виборів. Доходи зростають за місяць до виборів в основному через падіння трансфертів і податкових

доходів. Додаткові передвиборчі затрати фінансуються частково за допомогою бюджетного дефіциту, частково – коли соціальні витрати і субсидії знаходяться нижче, і заборгованість по зарплаті вища за природній рівень. Рівень зарплат та грошових доходів значно зростає перед виборами; проте спадає через квартал після виборів. Промисловий випуск наслідую певну циклічну траєкторію: спадає за півроку до виборів, потім стабілізується, і знову спадає після виборів [1, с. 3-4].

Формування політико-ділового циклу з випередженнями точками максимуму кривої S' точок виборів пов'язане з ефектом запізнення соціальної підтримки, тобто розривом у часі між перетвореннями, що відбуваються, та реакцією на них суспільства [2, с. 220-221]. Фактично одразу після виборів починається спад, і крива протягом перших одного-двох років доходить до точки мінімуму (зсув циклу відображено на графіку), після чого знову починається нарощування ресурсів.

Перейдемо до загального графіка-моделі взаємодії політико-ділових циклів та стадій управління соціальними змінами, яку автор пропонує побудувати на основі декартової системи координат (див. рис. 5).

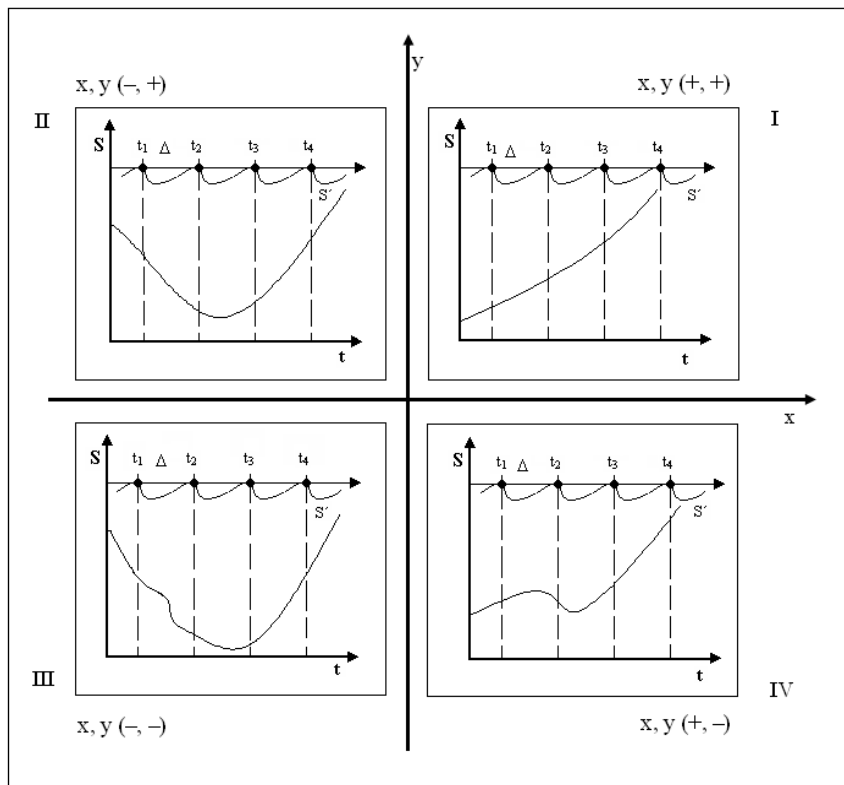

Рис. 5. Графік-модель взаємодії політико-ділових циклів та стадій управління соціальними змінами

Перед тим, як перейти до розгляду окремих варіантів графіка-моделі, автор вважає за доцільне наголосити на тому, що для варіантів $x, y (+, +)$; $x, y (+, -)$ та варіантів $x, y (-, +)$; $x, y (-, -)$ формування політико-ділових циклів, перш за все,

різняються за характером, на який впливає попередній стан розвитку відповідної соціальної системи у відповідний проміжок часу. Так першим двом варіантам відповідає еволюційний політико-діловий цикл: тією чи іншою мірою він харак-

теризує усталені ринкові демократії; для двох останніх варіантів характерний цикл економіки популізму: який проявляється в умовах несталості економічних і політичних структур, нерідко в період переходу від авторитарних чи традиційних суспільств до демократичних.

Головна різниця між ними полягає в амплітуді коливань: так для еволюційного політико-ділового циклу вони є помірними і не виходять за межі природних бюджетних обмежень, у той час як для циклу економіки популізму характерні сильні коливання, за яких влада застосовує засоби або інфляційної накачки господарства, або жорсткої макроекономічної стабілізації. Також вони суттєво різняться за механізмом сприйняття інститутами влади сигналів, які надходять від економічних агентів чи окремих громадян. За умов еволюційного циклу політики орієнтуються переважно на залучення/покупку голосів виборців, нібито передбачаючи їх бажання своїми діями. Популістська політика, в свою чергу, є реактивною, тобто влада реагує на позиції впливових груп інтересів та на суспільні настрої, як-то втома від жорсткої стабілізаційної політики або несталості рівня життя в умовах високого рівня інфляції [9].

Враховуючи викладені вище закономірності та характеристики, перейдемо до розгляду окремих варіантів взаємодії політико-ділових циклів та соціальних змін, з урахуванням відповідних управлінських аспектів. Автор пропонує не дотримуватися математичного порядку розгляду чвертей даної системи, а розглянути кожен з варіантів у такій послідовності, якій відповідають I, IV, II та III чверті, при цьому розгляд проводити за такими основними позиціями, як:

- аналіз стадії соціальних змін, відповідні управлінські засоби;
- характер політико-ділової циклічності та рівень раціональності виборців;
- рівень взаємодії соціальних змін (з урахуванням відповідних управлінських аспектів) та політико-ділових циклів;
- характеристика моделі, можливі варіанти стратегій.

Стратегія x, y (+, +), тобто механізм накладання політико-ділових циклів на соціальні зміни в сталих суспільствах. Даному варіанту відповідає ситуація, коли суспільство перебуває на інерційній стадії соціальних змін, тобто вже пройшло точку мінімуму впадини переходу і знаходиться на частині кривої змін із зростаючим трендом. Мікрозміни не призводять до структурних перетворень системи, а отже, їх можна розглядати за методом огинаючих кривих, тобто накладеними на основну лінію. Даному періоду характерне проведення так званої політики стабілізації, мета якої полягає у збалансованості виробничого циклу та функціонуванні економіки якомога ближче до умов повної зайнятості. Зростають індекси макроекономічних показників, у тому числі рівня споживання, відповідно можна

говорити про підвищення загального рівня добробуту. Залежно від рівня розвитку ринково-демократичних інститутів, політика стабілізації може також різнитися за активністю проведення, але це вже мікрополітичний рівень, який нас у контексті дослідження не цікавить.

Що стосується політико-ділової циклічності, то за характером вона є еволюційною, тобто амплітуда коливань є незначною і не виходить за рамки бюджетних обмежень, а орієнтація політиків спрямована на залучення голосів виборців. За таких умов формується або чіткий партійний цикл, або неяскраво виражений опортуністичний цикл. Амплітуда обох видів циклів обмежується високим загальним рівнем раціональності виборців, що означає фактичну неможливість використання політиками засобів, які розраховані на «близькозору» поведінку електорату, а отже, дані цикли є раціональними.

В даній моделі перебіг соціальних процесів загальнодержавного значення є стабільним, тобто не передбачає радикальних змін. Механізм взаємодії політико-ділових циклів та управлінських процесів соціальними змінами проявляється наступним чином: на стабільно зростаючий тренд суспільних перетворень накладається чітка циклічність ділової активності, яка визначена провідним суб'єктом політики. Політико-ділова циклічність носить нейтральний характер, тобто не має стратегічного впливу на перебіг процесів соціальних змін, не викликає структурних перетворень соціальної системи, які, в свою чергу, несуть загрозу дестабілізації та виникнення впадин переходу. Можливий також варіант повної відсутності даного виду циклічності.

Можна зазначити ряд позитивних сторін, які відповідають даній моделі. Як засвідчує практика, в державах з розвинутими демократичними традиціями чисті опортуністичні цикли не мають прояву, це пояснюється не стільки порядністю політика і добровільною відмовою його від політичної ренти, скільки встановленими обмеженнями з боку соціальної системи. Досягається це за рахунок: по-перше, законодавчого обмеження монополізму та регулювання використання адміністративного ресурсу; по-друге, прозорості економічної політики та політичних процесів, у тому числі виборів; по-третє, в багатьох розвинутих країнах – за рахунок проведення грошової політики органами, які є незалежними від виконавчої влади [8]; по-четверте, завдяки високому рівню раціональності населення, тобто його політичної та економічної культури, глибоких знань чи принаймні обізнаності в стратегіях економічної політики та рентиорієнтованої поведінки суб'єктів політики, що дозволяє розуміти механізми вилучення ренти і тим самим контролювати діяльність політиків з боку громадськості (через інститут виборів, процедуру відкликання депутатів чи ініціювання імпічменту). В результаті, політична конкуренція виходить на новий, якісний рівень –

від політико-економічних маніпуляцій ресурсами до ідеологічної боротьби, і супроводжується подальшим формуванням та розвитком демократичних цінностей. Розвиток системи є стабільним, без стрибків і перепадів. Практичним прикладом існування такої стратегії-моделі може слугувати

відсутність опортуністичних циклів у таких країнах, як Австралія, Канада та Велика Британія [10, с. 175]. Щоправда, цьому можна знайти інше пояснення – це високорозвинена раціональна партійна політико-ділова циклічність. (*Продовження статті в наступному випуску*).

ЛІТЕРАТУРА

1. Верстюк С. Т. Избирательные циклы в Украине: промежуточный отчет по проекту / С. Т. Верстюк. – К.: Economics education and research consortium – Russia and CIS, 2003. – 37 с. – (Препринт / EERC ; 2003-07).
2. Кривошеїн В. Сучасні політичні ризики в Україні в умовах реформування політичної системи / В. Кривошеїн // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв: Видавництво МДГУ ім. Петра Могили, 2004. – Вип. 6. – С. 220–223.
3. Матвієнко В. Я. Прогностика: прогнозування соціальних та економічних процесів: теорія, методика, практика / В. Я. Матвієнко. – К.: Українські пропілеї, 2000. – 484 с.
4. Простова О. Значення «впадин переходу» в процесі визначення стратегії реформ / О. Простова // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Миколаїв, 2007. – Т. 65. – С. 81–87. – (Серія «Політичні науки»; вип. 52).
5. Простова О. Опортуністична поведінка суб'єктів політики в умовах виборчого процесу: технологічний аспект / О. Простова // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Миколаїв, 2010. – Т. 131. – С. 60–63. – (Серія «Політологія»; вип. 118).
6. Простова О. Прояви взаємозв'язків політики та економіки в умовах соціальних змін / О. Простова // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – К.; Миколаїв, 2008. – Вип. 14. – С. 69–76.
7. Простова О. Український досвід формування та використання політико-ділових циклів / О. Простова // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – К.; Миколаїв, 2009. – Вип. 16. – С. 92–99.
8. Шульгин С. Г. Опортуністический политический деловой цикл [Електронний ресурс] / С. Г. Шульгин. – Режим доступу: <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/136598.html>.
9. Экономика и политика во взаимосвязи [Електронний ресурс] / Институт экономики переходного периода. – Режим доступу: <http://www.iet.ru/papers/1/05.htm>.
10. Nordhaus W. The political business cycle / W. Nordhaus // Review of Economic Studies. – 1975. – Vol. 42. – P. 169–190.

Рецензенти: Іванов М. С., д.політ.н., професор;
Ляпіна Л. А., к.політ.н., доцент.

© Простов О. І., 2010

Стаття надійшла до редколегії 01.11.2010 р.